

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Типология на дейностите в музикотерапията при приобщаване на деца със специални образователни потребности ”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Докторант: Вая Харилаос Тзока

Научен ръководител: проф. д-р Емилия Хинкова Евгениева

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Със заповед № РД-38-214/10.05.2024 г. на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски” съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Типология на дейностите в музикотерапията при приобщаване на деца със специални образователни потребности” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

Автор на дисертационния труд е Вая Харилаос Тзока – редовен докторант с обучение на английски език към катедра „Специална педагогика” на ФНОИ с научен ръководител проф. д-р Емилия Хинкова Евгениева.

Процедурата и представеният комплект материали са в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение, както и с Правилника за развитие на академичния състав на Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Вая Тзока е изпълнила всички дейности от индивидуалния си план и е отчислена с право на защита.

2. Общо биографично представяне на кандидата (образование, квалификации, професионален опит и др.)

През 1995 г. Вая Тзока получава диплом за бакалавър по Философия, Педагогика и Психология от Университета в Янина (Гърция).

През декември 2006 г. придобива магистърска степен по Психология във Великобритания, през януари 2013 г. се дипломира и като магистър в областта на

Специалната педагогика – методика и преподаване на ученици с увреждания в Италия. От 2020 г. е редовен докторант по докторска програма Специална педагогика в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, към катедра „Специална педагогика“ на Факултет по науки за образованието и изкуствата.

От 2011 г. и към момента Вая Тзока е възпитател в гимназия в гр. Лариса, Гърция. От 2017 г. преподава и в Музикално училище в Лариса, Гърция, а от 2020 г. е съветник по училищни въпроси в същото училище.

Притежава сертификати за владее на английски и италиански език, има компютърна грамотност в резултат на обучение за използване на ИКТ в преподавателската практика.

Има завършени редица специализации, част от които са свързани с проблемите на специалното образование, с трудностите при учене, използване на интерактивни системи в образователния процес и др. Вая Тзока е участвала в множество конференции и семинари, имащи отношение към новите учебни програми по филологически дисциплини, екологично и здравно възпитание, образование на лица със специални образователни потребности и др. Представяла е презентации в международни конференции по въпросите за насърчаване на иновациите в образованието, както и във форумите на Факултет по науки за образованието и изкуствата на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

3. Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Разработката на докторант Вая Тзока е посветена на интересен аспект от работата с децата със специални образователни потребности, а именно – въздействието, което притежава музикалната терапия по отношение на развитието им и възможностите им за по-добро функциониране в условията на приобщаващо образование. Представена е специфична проблематика с терапевтичен ефект, детерминирана от необходимост от включване на иновативни дейности за ученици със специални образователни потребности.

Още в увода се акцентира върху потенциалното въздействие на ранното прилагане на музика върху четенето и езиковите умения, особено чрез връзката между фонологично съзнание и възприемането на музика. Трябва да се отбележи, че научните изследвания и публикации в тази област в Гърция са лимитирани.

4. Структура и съдържание на дисертационния труд (Познаване на проблематиката от докторанта)

Дисертационният труд съответства на изискванията за научна разработка, представено е изследване с теоретична и експериментална част. Предложена е изследователската програма, практически насочена с конкретна концептуална рамка. Дисертацията е разработена в обем от 140 компютърни страници, от които 129 страници основен текст и 11 страници библиография със 156 източника на латиница. Съдържанието е представено в 7 глави: четири теоретични глави, методология на изследването и резултати; дискусия – заключения и приноси; литература и приложения. В текста са включени 6 таблици и 5 фигури.

Уводът на дисертационната разработка насочва към значимостта на темата. Очертани са границите на изследвания проблем – очакването е да се разкрие сложната връзка между музикалната чуваемост и фонемната дискриминация, като получената типология е предвидена като нюансирано ръководство.

Теоретичните основания (*част първа*) са разгледани в четири отделни глави. Съдържанието им е доказателство за добро равнище на компетентност и познаване на базисната и актуалната научна проблематика.

Съдържанието на *първа глава* „*Влиянието на музиката върху развитието на детето*“ представя връзката между музика и мозък, музика и движение, музика и когнитивни функции. Проследен е ефектът на музиката върху академичните умения и въздействието на музиката по отношение на развитието на езика, математическите умения, концентрацията, поведението и социализацията като цяло. Коректно са цитирани редица изследвания на учени по тази проблематика (Parbery-Clark et al., 2012; Zendel & Alain, 2012, Moreno и Besson, 2005, Salamè & Baddeley, 1989, Michels, 2003, Beane, 1995; Erickson, 1996, Hallam & Price, 1998, Humpal, 1991, Frick, 2000 и др.). Всички тези научни изследвания са в подкрепа на теза за многостранния терапевтичен потенциал на музикалните интервенции и приноса на музиката към детското развитие.

Втора глава е посветена на музикалната чуваемост. В рамките на десетина страници е дефиниран терминът „музикална чуваемост“, описани са типовете и етапите на музикалната чуваемост. Внимание е отделено на тестовете на Гордън за чуваемост на музиката (Gordon's Music Audibility Tests) и прилагането им на ученици с типично развитие и на ученици със специални потребности.

Трета глава (състояща се само от 8 страници) дефинира що е то фонологично

осъзнаване, описват се нивата на фонологичното съзнание и връзката му с четенето. Накратко е коментирано отношението умение за четене – фонологично съзнание. На базата на осъществени изследвания (Dessemontet & Chambrier, 2015) се посочва твърдението относно значителни подобрения в представянето при четенето на деца с леки интелектуални затруднения в резултат на целенасочени интервенции за фонологично осъзнаване.

В *четвърта глава* (която разширява въпросите разгледани в трета глава) схематично е проследена връзката на музиката с четенето и фонологичното съзнание, като са посочени изследвания доказващи влиянието на музиката върху паметта, вниманието и академичните умения, особено върху езика, което показва причинно-следствен ефект от музикалното образование върху тоналното възприятие и четене (Yoon, 2000; McMahon, Rose, Parks, 2004; Kartasidou, 2004a; Moreno et al., 2009). По този начин се аргументира провеждането на представеното в дисертацията изследване, свързано с потенциала на музиката като неконвенционален инструмент за отключване на умения за ограмотяване при ученици с различни потребности.

Теоретичните основания, представени в *първата част* са доказателство за уменията на докторанта да борави и анализира значителен обем от научна литература, забелязва се и личното отношение към избраната тема.

Втората част представя изследователския подход.

Методика и организация на изследването

Изследователската програма е представена в *пета глава* на дисертационния труд. Коректно и точно са обосновани и формулирани целите на изследването. На базата на изведената необходимост от установяване на връзката между музикалния слух и четенето при ученици с типично развитие и със специални образователни потребности са изведени 5 основни изследователски въпроса (хипотези). Наред с тях са конкретизирани въпроси, стоящи в основата на качествено изследване.

Определен е контингентът на изследване – 94 ученици на възраст 5 – 9 години, от които 44 ученици с типично развитие и 51 – със специални образователни потребности. Добре би било тук да се уточни какво е процентното съотношение между учениците със специални потребности, както и да се изясни кои и колко са тези ученици с говорни проблеми.

Изследователският инструментариум е подбран съобразно целта и изследователските въпроси – количествени и качествени. Той дава възможност за обективно събиране и оценяване на данни по отношение на чуваемостта на музиката

(тест РММА) и по отношение на фонемна дискриминация (психометричен тест за оценка на способността за четене L-a-T-o). Тестът РММА, фокусиран върху чуваемостта на музиката, отнема приблизително 20 минути за всяко дете. Подтестът за „фонемна дискриминация“ е предназначен за оценка на езиковите умения при деца в предучилищна и ранна училищна възраст. Разработен и стандартизиран е за гръцки език, признат за надежден и валиден инструмент за оценка. Статистическият анализ се базира на използването на статистическия пакет SPSS 23.0, дескриптивна статистика, t-тестове, ANOVA и коефициент на корелация на Pearson (r).

Осъществено е качествено изследване чрез метода на интервю, с цел проучване на начина, по който учители от общообразователното училище възприемат и подхождат към интегрирането на музикалната терапия в рамките на приобщаваща училищна среда. Като респонденти са включени 15 учители от гръцки държавни основни и средни училища, преподаващи различни предмети, включително музика.

Третата част на дисертационната разработка включва резултатите от изследването и дискусия по темата.

В *глава шест* се отчитат и анализират получените резултати. В началото са представени резултатите от количественото изследване чрез описателна статистика, средни стойности с t-тест, корелация на променливи и дисперсионен анализ. Анализът е осъществен чрез сравнение на резултатите при учениците с типично развитие и ученици със специални потребности. Освен това се прави и нюансирано изследване и анализират резултатите на две подкатегории при учениците със специални потребности – с лека степен на интелектуални затруднения и с обучителни трудности.

Резултатите от изследването са визуализирани чрез таблици, което дава възможност за по-лесното им възприемане и за тяхното интерпретиране.

Качественото изследване представя и анализира констатациите, получени от интервютата с разнообразна извадка от учители, преподаващи различни учебни предмети. Преобладаващата част от тях приемат и подкрепят интегрирането на музикалната терапия в училищната среда, особено за ученици със специални потребности.

От направения анализ на получените данни се вижда, че докторант Тзока има компетентност за самостоятелно и коректно тълкуване на резултатите във връзка с поставените изследователски въпроси.

В дискусията (*седма глава*) се извеждат констатации от двете осъществени проучвания. Корелацията на първото проучване доказва тезата, че тоналните и

ритмичните аспекти на музиката могат да допринесат значително за фонемното съзнание на детето. Доказва се ролята на музикалните преживявания при оформянето на езикови и четивни умения при малките ученици.

Второто проучване доказва цялостно положително отношение на учителите към музикалната терапия и използването ѝ като инструмент за подобряване комуникацията, социалното, когнитивното и емоционалното развитие на учениците.

На тази база Вая Тзока стига до заключението, че музикалната терапия дава перспектива за прилагането и не само като творчески подход, но и като трансформиращо терапевтично и образователно средство. В тази посока са формулирани препоръки и предложения за бъдещи изследвания.

5. Научнотеоретични и практико-приложни приноси

Приносите в дисертационния труд на Вая Тзока са разделени на приноси с теоретичен характер и приноси с практически характер. Изведени са три теоретични приноса, като коректно са отразени усилията на докторанта да формулира достиженията на труда от теоретична гледна точка. Определянето на представените два практически приноса, според мен, би могло да се прецизира с оглед съдържанието на дисертацията и постигнатите резултати.

6. Автореферат

Авторефератът е разработен на 41 страници. По адекватен начин презентира основните тезиси на дисертационното изследване, получените резултати и техния анализ.

7. Публикации по темата на дисертацията (съдържание и изпълнение на наукометричните изисквания)

Представени са три самостоятелни публикации. Те напълно покриват наукометричните изисквания. Поместени са в сборници от международни конференции на Университета в Тесалия (Гърция) и на Факултет по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“ в периода 2021 – 2022 г. Третират основни въпроси, свързани с тематиката на дисертационната разработка: музика и четене за хора с двигателни увреждания; музика и затруднения в четенето в специалното образование.

Отпечатани са в пълен обем:

1. Tzoka, V., Of. (2021). Interventional activity in secondary education with the aim of raising students' awareness of issues of creating, controlling and deconstructing stereotypes. „International conference for the promotion of Educational Innovation“, p. 1021, ISSN: 2529-1580 и ISBN: 978-618-5562-06-9 (Vol A)

2. Tzoka, V., Of. (2022). Music and Reading Difficulties in Special Education. „Business Management, Economics and Social Sciences“, „International conference for the promotion of Educational Innovation“, p. 923, ISSN: 2529-1580 и ISBN: 978-618-5562-11-3

3. Tzoka, V., Of. (2022). Music and reading for people with mobile disabilities. p. 1236 „Education and Arts: Traditions and Perspectives“, ISSN 2738-8999

8. Лични впечатления

Нямам лични впечатления.

9. Бележки, препоръки и въпроси

По мое мнение в структурно отношение теоретичната част би била по-добре организирана ако различните аспекти на изследвания проблем биха били представени в отделни параграфи (със съответни подпараграфи), а не в различни глави. Излишно е да се обособяват глави, съдържащи по-малко от 10 страници (втора, трета и четвърта глава). Първа глава „Влиянието на музиката върху развитието на детето“ е най-голяма като обем и значително надвишава останалите теоретични глави.

Във втората част на дисертационния труд – глава 5 Методология, не са конкретизирани обектът и предметът на изследването. Добре би било да се обмисли и възможността за формулиране на конкретни хипотези, които се представени като изследователски въпроси.

В дисертацията се представят резултати от изследвания на лица със специални образователни потребности. Препоръчвам в бъдещи изследвания да се детайлизира анализът в зависимост от вида и степента на увреждане и се направят съответните изводи за по-конкретно насочена музикална терапия в контекста на приобщаващото образование.

Въпросите ми са:

✓ Колко от учениците със специални потребности, включени в изследването са със синдром на Даун и на каква база се правят категорични изводи по отношение на потенциалните ползи от методите за музикална терапия за тези деца? Какво е

различното при провеждане на музикотерапия при тях?

✓ Защо като респонденти са привлечени учители от основни и средни училища, колко от тях преподават музика и защо не е потърсено мнението на учители от начален етап на обучение?

Дисертационната разработка се отличава с коректна интерпретация на сложна проблематика, чрез използването на интересен стил, с комплексно представени доказателства от различни когнитивни пространства в подкрепа на авторската теза. Резултатите от дисертационния труд могат да са аргумент за бъдещи изследвания относно музикалната терапия като иновативен метод в образователната среда и като част от подкрепата, оказвана на деца и ученици с различни потребности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационната разработка е в съответствие с изискванията за написване на подобен род научни трудове. Оформена е старателно и с разбиране.

Оценката ми за дисертационния труд, приносите, публикациите и автореферата е положителна. Това ми дава основание да предложа на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на СУ „Св. Климент Охридски” в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на Вая Харилаос Тзока.

07.06.2024 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова